Vilka förmågor är tidlösa vid motanfall?

av Annelie Olausson

Résumé

The purpose of this article is to study which capabilities are immutable and specifically contribute to success in conducting counterattacks, and how these capabilities can be protected to avoid an army forfeiting its ability to conduct offensive operations. The methodology employed is an historical case study of events that unfolded during the allied invasion of Italy during World War II; the German counterattack at Gela in July 1943. The results strongly suggest that, for a numerically inferior defender, the tactical competence, adaptability and innovativeness of the commanders are decisive. Counterattack is an offensive element in a defensive operative alignment aiming at recapturing the initiative from an attacker. If an Army loses its ability to conduct counterattacks at all levels it also loses the ability to fight an active defensive battle. Thus, for the Army to contribute to the military strategy of *on our own avoiding defeat*, the ability to successfully counterattack must be developed and maintained.

ARTIKELN FÖRSÖKER SVARA på vilka förmågor som är tidlösa när man vill kunna genomföra lyckade motanfall. För en numerärt underlägsen försvarare är den taktiska kompetensen hos cheferna och förmågan till taktikanpassning och innovativa lösningar avgörande. I ett defensivt försvar är motanfall är ett offensivt inslag för att återta initiativet från en anfallande motståndare. Utan förmågan till motanfall på alla nivåer har vi inte längre förmågan till en aktiv försvarsstrid. Förmågan till framgångsrika motanfall behöver således kontinuerligt utvecklas.

Problemformulering

Sveriges militärstrategiska koncept ska försvaret först och främst utgöra en tröskel, men väpnat angrepp ska kunna mötas snabbt i syfte att vinna tid och skapa handlingsfrihet. Därefter ska försvarsoperationer syfta till att vi tillsammans med andra vinna kriget alternativt ensamma undvika att förlora.[1] Operationer ska kunna genomföras inom hela det operativa djupet och offensiva operationer ska riktas mot motståndarens högvärdiga mål.[2] Dock får inte våra militära resurser förbrukas så att vi ställs värnlösa och utan möjlighet till ett politiskt initiativ. Det är istället motståndarens kulmination som eftersträvas genom att denne tvingas överutnyttja sina resurser och därmed faller på eget grepp.[3]

Krig och militär maktutövning handlar ytterst om kontroll över landytan. Sveriges armé har under de senaste decenniernas reduceringar av försvaret blivit mycket liten, trots att det är armén som i slutändan kan nå ett avgörande om vår tröskeleffekt inte varit tillräckligt effektiv. Det är endast armén som kan utöva kontroll över eget territorium under lång tid. Armén är därmed garanten för att Sverige inte ger upp.[4] Trots detta har armén saknat ett narrativ som beskriver vad Sverige avser att använda denna till. Det framgår inte i våra reglementen vilken roll markstridskrafterna har för att bidra till att undvika att göra Sverige värnlöst eller

vad det innebär för armén att undvika att förlora.

Arméförbanden organiseras utifrån principen att med kombinerade vapen ha förmåga till självständigt uppträdande och bättre möjligheter att möta oväntade händelseutvecklingar. Brigaden är ett allsidigt sammansatt förband med förmåga att samordna kombinerade vapen.[5]

Clausewitz beskriver att målet med kriget är att påtvinga fienden vår vilja genom att göra denne värnlös.[6] Medlet för detta är striden och att förinta fiendens stridskrafter. Dessa stridskrafter utgörs inte bara av de fysiska styrkorna utan även de moraliska då dessa två är starkt integrerade och inte kan särskiljas.[7]

Försvarsmakten ska balansera mellan offensivt och defensivt agerande i syfte att säkerställa tillräcklig uthållighet.[8] Målet med en markoperation med defensiv inriktning är att bestrida motståndarens operationsfrihet. För att påverka både motståndarens fysiska och moraliska styrkor krävs offensiva inslag.[9]

Mekanismen för att förena manövern och de kombinerade vapnen för att påverka motståndarens vilja och sammanhållning och därmed göra honom värnlös, innefattar överraskning, chock och nedhållning.[10] Detta kan man uppnå genom att anfalla en motståndare där och då denne minst väntar sig det, därefter nyttja tillgängliga verkansmedel kraftsamlat i tid och rum för att förorsaka chock, och slutligen exploatera resultatet av chocken för att minska motståndarens vilja att fortsätta sin verksamhet.[11]

Pansar- och infanteriförbandens främsta roll är att framkalla chockverkan hos motståndaren. De är organiserade och förfogar över de förmågor som krävs för att kringgå motstånd, för att ta sig in på djupet och bidra till överraskning, samt kunna gå i närstrid för att orsaka chock och exploatera denna. Genom att utnyttja de ingående systemens styrkor och svagheter optimalt kan man uppnå detta.[12]

Det är bara försvararen som drabbas av chockens effekter, men genom motanfall kan försvararen bli anfallaren.[13] Clausewitz anser att försvaret är en starkare form av krigföring än anfallet, då försvararen har fördelar genom att själv kunna välja tid och terräng för striden varmed denne har större möjlighet att överraska. Varje strid är en försvarsstrid om man överlåter initiativet till motståndaren, men så snart motståndaren har agerat kan försvararen utnyttja alla sina offensiva medel utan att förlora försvarets fördelar.[14]

För att genom försvar lyckas bryta en angripares vilja räcker det inte att passivt vänta på motståndarens anfall eller att noggrant kombinera eldkraften. Försvararen måste aktivt försöka störa, bryta och fördröja motståndarens anfall, och motanfallet är en metod för att uppnå detta.[15]

Artikeln belyser vilka förmågor som främst bidrar till genomförandet av motanfall, och hur dessa förmågor kan skyddas för att undvika att armén förlorar sin offensiva kapacitet. Detta prövas genom en översiktlig studie av ett historiskt fall vilket utspelades under de allierades invasion av Italien under andra världskriget: det tyska motanfallet vid Gela i juli 1943.

Teori om motanfall

Anfall är ett stridssätt som syftar till att ta terräng eller tillfoga motståndaren förluster.[16] Motanfall genomförs inom ramen för en defensiv inriktning och innebär anfall mot motståndarens anfallande styrkor.[17] I tyskan skiljer man på det planerade motanfallet (*Gegenangriff*) och den omedelbara motstöten (*Gegenstoss*) utifrån erfarenheter från östfronten under första världskriget.[18]

Denna distinktion förekommer även i svenska reglementen där motstöt[19] genomförs av en mindre styrka för att återta stridsställning eller grupperingsområde, och planerade motanfall[20] genomförs inom ramen för avvärjningsstrid för att möjliggöra egen verksamhet eller nedkämpa motståndare på djupet. Vid motanfallet ska lokal överlägsenhet eftersträvas genom handlingsfrihet, kraftsamling och överraskning. Den effekt som eftersträvas för att påverka motståndarens vilja är att tillfoga denne sådana förluster att anfallet avbryts.

Målet för en markoperation med defensiv inriktning är att bestrida motståndaren operationsfrihet, bl a genom att dennes utbredning begränsas. Ambitionsnivån ska medge att stridsvärde och handlingsfrihet bevaras. Dock krävs att en effektiv defensiv innehåller offensiva metoder såsom motanfall.[21]

Medel för att genomföra motanfall är i första hand eldkraft tillsammans med rörelse. Eldkraften ska kombineras för att sätta angriparen i dilemman samtidigt som vapensystemen kan kompensera varandras svagheter vad gäller verkan och skydd. Förbanden organiseras därför utifrån principen om kombinerade vapen.[22]

Rörelsen kommer från manövern, vilken definieras som rörelse relativt motståndaren för att nå ett fördelaktigt läge. Manövern ska därför användas för att nå positioner varifrån nedhållande eld kan avges, överraskning och chock uppnås, samt att motståndaren splittras.[23]

Även om medlen finns tillgängliga så är det inte säkert att ett motanfall lyckas. Chefer måste besitta taktisk kompetens för att kunna dra nytta av vapensystemens möjligheter, samt utifrån aktuella förutsättningar balansera mellan offensiva och defensiva syften. Både chefer och förband bör vara tränade i taktik syftande till aggressiv spaning, överraskning, chock, och att utan order snabbt kunna exploatera uppkomna tillfällen.[24]

Lyckade motanfall är till stor del beroende av överraskning vilket är svårt att uppnå om motanfallet är planerat och samordnat på högre nivå. Därför bör chefer på alla nivåer ha medel och mandat för att på eget initiativ genomföra motanfall. Spontana motanfall som leder mot det högre syftet underlättas i en kultur av uppdragstaktik.[25]

Fallet Gela – analys

Syftet med fallstudien är att förklara framgången, eller bristen på framgång, i det tyska motanfallet vid Gela 10-11 juli 1943 utifrån de oberoende variablerna medel respektive kompetens.

Medel utgörs av fysiska faktorer som ger eldkraft och rörelse. Det omfattas av förband som är organiserade utifrån principen om kombinerade vapen samt för möjlighet att utföra manöverstrid. Förbanden har därmed minst stridsvagns-, infanteri- och artilleriförmågor.

Kompetens utgörs av konceptuella och moraliska faktorer. Den omfattas dels av kunskap om och erfarenheter av tillgängliga medel för att man ska kunna utnyttja principen om kombinerade vapen, dels av kreativt tänkande för att man ska dra nytta av vapensystemens möjligheter i olika sammanhang. I begreppet kompetens ingår även taktisk förståelse av tillvägagångssätt för att uppnå överraskning, chock och exploatera effekterna. Kompetensen betingas också av rådande kultur gällande uppdragstaktik för att underställda chefer ska kunna utnyttja uppkomna möjligheter till motanfall.

Efter förluster i Tunisien återuppbyggdes division Herman Göring (HG) i Italien. I slutet av juni förflyttades divisionen för att förstärka försvaret av Sicilien.[26] Förbandet var då inte fulltaligt utan hade stora brister

framförallt avseende pansargrenadjärer, vilket var en nackdel i den betäckta terrängen där stridsvagnarna behövde infanteriunderstöd.[27] Utöver stridsvagnarna Pzkw-3 och Pzkw-4 underställdes divisionen även ett kompani Pzkw-5 Tiger, vagnar vilka förvisso hade förmåga att nedkämpa alla allierade stridsvagnar, men var tunga och drogs med barnsjukdomar i styrsystemet.[28]

Chefen för division HG var generallöjtnant Paul Conrath. Både fältmarskalk Albert Kesselring, som ansvarade för det operationsområde som innefattade Italien och Medelhavet, och den erfarne lokale befälhavaren, generallöjtnant Fridolin von Senger und Etterlin, ansåg att Conrath hade för liten erfarenhet av att hantera moderna kombinerade vapen. Även flera av hans underställda chefer hade brister i erfarenhet. Chefen för divisionens pansarregemente var en tidigare bombpilot som hade fått marktjänst på grund av nervösa problem.[29] Doktrin för hantering av moderna kombinerade vapen fanns i reglementet, Truppenführung.[30]

Inför motanfallet indelade Conrath divisionen i två stridsgrupper vilka fick uppgiften att anfalla till stranden och genom en dubbel omfattning slå den i Gela landstigna fienden. Den högra stridsgruppen bestod av pansarregementet och ett spaningskompani, den vänstra av ett pansargrenadjärregemente och stridsvagnskompaniet med Tiger-vagnar. Bägge stridsgrupperna var understödda av artilleri. Denna indelning följde inte principen om kombinerade vapen eftersom pansarregementet saknade skydd av infanteri. Tigerstridsvagnarna hade problem med styrmekaniken vilket ledde till att dessa gick sönder och blockerade framryckningen för andra. Terrängen begränsade framryckningen för Tigrarna varför de troligen hade gjort sig bättre i den öppna terrängen på den högra flanken.[31]

Trots att Kesselring höjde beredskapen på Sicilien efter det att man under eftermiddagen 9 juli observerat allierad flygspaning lyckades HG-divisionen inte hinna ner till stranden i Gela för att möta de landstigna allierade då de var som mest sårbara. Då divisionen fick order och påbörjade sin framryckning från utgångsläget vid Caltagirone, 40 km från Gela, hade landstigningen pågått i en timme. Fem timmar senare hade HG ännu inte nått fram till Gela på grund av dåliga vägar och strid med luftlandsatta förband.[32]

När väl divisionen närmade sig landstigningsområdet, framryckte högra stridsgruppen samma väg där de italienska försvararna tidigare blivit utsatta för fartygsartilleri, och stridsgruppen hamnade i strid och föll tillbaka. Conrath avsatte pansarregementschefen och tog själv befälet för att få motanfallet att fortsätta, men misslyckades.[33]

Vänstra stridsgruppens anfall hindrades av en relativt liten styrka bestående av landstigna och luftlandsatta förband vilka nyttjade olivlundarna för försvar. Stridsgruppen saknade övergripande ledning, och många lägre officerare var inte mogna för uppgiften. När Conrath blev varse läget avsattes även denne regementschef omedelbart och ersattes av divisionens stabschef. Ett nytt motanfall initierades med Tigrarna i täten, och denna gång lyckades de uppnå överraskning och chock vilket ledde till reträtt hos de allierade. Men eftersom tyska soldater oförklarligt flydde bakåt, utan att vara förföljda, lyckades stridsgruppen inte exploatera framgången. Kesselring skyllde misslyckandet på att division HG hade låtit sig bli uppbundna av fallskärmsjägare och han ansåg att en erfaren pansarofficer, likt Rommel, hade kört rakt igenom detta lätta motstånd.[34]

Under natten gavs order om fortsatt motanfall i gryningen, samordnat mellan divisionen och flyget. Conrath delade in den

tidigare högra stridsgruppen i två mindre stridsgrupper, dock fortfarande utan att tillföra annat infanteri än spaningskompaniet. Inledningsvis lyckades tyskarna orsaka chock bland flera allierade förband. Tyska stridsvagnar fortsatte framåt trots att de var beskjutna av fartygsartilleri. Conrath trodde att han hade vunnit striden när hans förband befann sig knappt två km från stranden. Men de allierade hade inte gett upp och lyckades samla tillräcklig eldkraft för att stoppa det tyska anfallet. När väl tyskarna hade börjat retirera kunde inte Conrath samla dem för ett förnyat anfall, samtidigt som han ansåg sig ha brist på drivmedel och ammunition. Divisionen hade då förlorat minst en tredjedel av sina stridsvagnar och över 600 man.[35]

Divisionschefen hade de medel som krävdes för ett lyckat motanfall i form av en pansardivision organiserad enligt principen om kombinerade vapen. Däremot fanns det brister i kompetensen att nyttja dessa medel hos honom själv och hos hans underställda chefer. Dessa brister avspeglade sig dels i förmågan att åstadkomma ändamålsenliga taktiska lösningar, dels i förmågan att tillämpa uppdragstaktik inom förbandet. Detta trots att kombinerade vapen och uppdragstaktik utgjorde en viktig del av den tyska doktrinen.

Slutsatsen är att den viktigaste förmågan för att kunna genomföra ett framgångsrikt motanfall är kompetens. Visserligen kan inget motanfall genomföras utan adekvata medel, men inte ens de mest avancerade medlen kan kompensera för utebliven kompetens hos chefer eftersom man då riskerar att medlen inte samordnas mot ett gemensamt syfte. Hade de tysk/italienska förbanden på Sicilien varit numerärt överlägsna de allierade hade kanske utgången varit annorlunda, då man hade kunnat tillämpa en utnötningstaktik.

Att en bra chef sägs ha tur kommer sig troligen av dennes taktiska kompetens, förmåga att läsa in det taktiska spelrummet, kunskap om sina medel och förmågan att balansera risker mot effekter. Allt detta kommer av erfarenhet att hantera och känna igen olika situationer. Friktioner är det som skiljer det verkliga kriget från kriget på papperet, och krigserfarenhet är det enda som kan mildra dessa friktioner.[36]

Diskussion

Ovanstående analys har givit vid handen att den taktiska kompetensen hos en befälhavare är viktigare för att lyckas med ett motanfall än överlägsna medel, särskilt då försvararen är numerärt underlägsen. Kompetens kan därför anses vara tidlöst hos försvarsmakter som inte kan förlita sig på en massa som möjliggör tillämpandet av utnötningstaktik.

Krigföringsförmåga består av tre samverkande faktorer; fysiska, konceptuella och moraliska. Krigföringsförmågan är beroende av dess sammanhang och uppdrag samt den växelverkan som sker mellan stridande parter. Denna relativa krigföringsförmåga utgör spelrummet som en befälhavare har till sitt förfogande.[37] Ju bättre en befälhavare förstår detta utrymme för handling utifrån sammanhang, tillgångar och ändamål, desto större är dennes taktiska förmåga.[38]

Motanfallet utgör ett offensivt inslaget i en defensiv inriktning. Motanfallet syftar till att avbryta ett fientligt anfall och på så sätt återta initiativet och istället utsätta motståndaren för chock. För att lyckas med detta krävs ändamålsenliga medel, en förståelse för det taktiska spelrummet samt en känsla för hur offensiven och defensiven ska balanseras för att själv inte kulminera, s k *fingerspitzgefühl*.

Ett annat offensivt inslag i den defensiva inriktningen är att bekämpa högvärdiga mål.[39] Oftast syftar dessa mål på fysiska

faktorer, men om man kan påverka motståndarens vilja och förmåga att uppfatta situationer så skulle detta ge möjlighet att möta ett hot asymmetriskt och därmed göra en fysisk överlägsenhet irrelevant.

I våra reglementen beskrivs motanfall som en planerad verksamhet inom ramen för t ex avvärjningsstrid. Att utveckla metoden att genomföra motanfall som en snabb respons på ett fientligt anfall i syfte att skifta initiativet och motverka egen chock skulle ge fler verktyg till det offensiva inslaget i den defensiva inriktningen. Stridens grunder utgörs av eld och rörelse.[40] I Truppenführung beskrivs att anfall genomförs med stöd av rörelse, eld och chock.[41] Även detta tankesätt kan utvecklas i våra reglementen.

En del av den taktiska kompetensen omfattar också att undvika att bli av med sin offensiva förmåga. Här är det kanske framförallt de fysiska faktorerna som är sårbara, men även de moraliska. För att man ska skydda sina förmågor från bekämpning blir växelverkan mellan motståndarens medel och egna motmedel central. Här är det förmågan till taktik- och teknikanpassning och innovativa lösningar som blir avgörande.

Traditionellt består taktikutbildning av att studera historiska fall och dra slutsatser av dessa kopplat mot det nutida sammanhanget i form av tillgångar och ändamål. Även om det finns en risk att historiska studier kan inbjuda till att man förbereder sig för gårdagens krig så är detta det bästa alternativ vi har för att studera en växelverkan mellan mänskliga viljor. Men finns det andra områden att studera för att få inspiration till innovativt tänkande inför ett framtida krig? Kan man vidga fallstudierna till att omfatta forskningsområden där kampen mellan medel och motmedel pågått sedan livets uppkomst på jorden, t ex zoologi? Kan djurens instinkter komplettera de teorier och modeller vi har som är baserade på mänskligt tänkande och problemlösande?

När sjögurkan blir hotad skickar den ut sina tarmar, som en munsbit till angriparen, för att hinna gömma sig. Pirålen producerar slem vilket täpper igen den angripande fiskens gälar och tvingar den till att retirera. Svärdfisken använder sitt svärd till att bedöva småfisk och sedan kunna äta upp dem i lugn och ro. Ett visst kvalster doftar som bin och kan därför ta sig in i bikupor utan att bli angripet. Vissa djur spelar döda för att antingen inte utlösa jaktinstinkt, för att fånga ett byte, eller likt en trojansk häst bli transporterad in i ett myrsamhälle.

Vilka slutsatser kan vi dra av detta, och vilka innovativa taktiska lösningar kan det inspirera till? Kan detta få oss att utveckla förmåga till skenmål och vilseledning syftande till att dels överraska och orsaka chock, men även skydda vår offensiva förmåga? För att svara på dessa frågor krävs att man vågar kombinera krigsvetenskap med andra forskningsområden för att undersöka vad detta kan leda till. Taktik innebär att använda tillgängliga medel och metoder för att nå ett bestämt syfte.[42] Taktik kan också ses som problemlösning och ett sätt att tänka för att bli framgångsrik i konkreta situationer.[43] I taxonomin för taktisk kompetens hamnar förmågan att modifiera taktiska handlingsmönster högt upp, vilket ska kunna uppnås genom avancerad taktisk utbildning.[44]

Det är inte bara avancerad material och numerär som är avgörande för vår framtida krigföringsförmåga och för att armén ska kunna bidra till att inte förlora. Avgörande är snarare tillgång till soldater och officerare som har kunskap och erfarenheter att använda tillgängliga medel och metoder för att nå syftet, som förstår det taktiska spelrummet och det högre syftet med striden, som kan balansera mellan offensiv och defensiv och som har förmåga att modifiera sina

taktiska handlingsmönster för att utnyttja motståndarens sårbarheter. Har vi tillgång till detta ökar också sannolikheten för att armén kan bibehålla sin offensiva förmåga intill ett avgörande ska nås.

Författaren är major vid Skaraborgs regemente, P4, och genomför f n Högre Stabsutbildning (HSU 16-18) vid FHS.

Noter

1. *Militärstrategisk doktrin*, *MSD16*, Försvarsmakten, s 38.
2. Ibid, s 40.
3. Ibid, s 42.
4. Övlt Per Sandgren, föreläsning vid FHS 2016-11-29.
5. *Arméreglemente Taktik 2013*, Försvarsmakten, Stockholm 2013, s 22.
6. Clausewitz, Carl von: *Om kriget*, Bonniers, Stockholm 1991, s 29.
7. Ibid, s 52f.
8. Op cit, *Militärstrategisk doktrin*, *MSD 16*, se not 1, s 2.
9. Op cit, *Arméreglemente Taktik 2013*,se not 5, s 46.
10. Storr, Jim: *The Human Face of War*, Continuum, New York 2009, s 83.
11. Ibid, s 91.
12. Ibid, s 110.
13. Ibid, s 110.
14. Op cit, Clausewitz, Carl von, se not 6, s 342.
15. Op cit, Storr, Jim, se not 10, s 110.
16. *Handbok Armé – Begrepp och förkortningar*, Försvarsmakten, Stockholm 2016, s 9.
17. *Handbok Armé – Ledning*, Försvarsmakten, Stockholm 2016, s 78.
18. Condell, Bruce: *Truppenführung*, Stackpool Books, Pennsylvania 2009, s 129.
19. Op cit, *Handbok Armé – Begrepp och förkortningar*, se not 16, s 20.
20. *Handbok Armé – Brigad*, Försvarsmakten, Stockholm 2016, s 93f.
21. Op cit, *Arméreglemente Taktik 2013*, se not 5, s 46.
22. Op cit, *Militärstrategisk doktrin*, *MSD 16*, se not 1.
23. Op cit, Storr, Jim, se not 10, s 94ff.
24. Ibid, s 106.
25. Ibid, s 110.
26. Mitcham, Samuel W: *The Battle of Sicily*, Orion Books, New York 1991, s 41.
27. Smedberg, Marco: *Från Sicilien till Rom*, Norstedt, Stockholm 2006, s 63.
28. Op cit, Mitcham, Samuel W, se not 26, s 43.
29. Ibid, s 44.
30. Op cit, Condell, Bruce, se not 18, s 92-98.
31. Op cit, Smedberg, Marco, se not 27, s 63ff.
32. Op cit, Mitcham, Samuel W, se not 26, s 104f.
33. Ibid, s 110.
34. Ibid, s 110ff.
35. Ibid, s 119-123.
36. Op cit, Clausewitz, Carl von, se not 6, s 82.
37. Op cit, *Militärstrategisk doktrin*, *MSD 16*, se not 1, s 15f.
38. Palmgren, Anders: *Taktik: Spelrum, problem och lösningar*, Arbetshandling version 2015-01-27, s 20.
39. Op cit, *Militärstrategisk doktrin*, *MSD 16*, se not 1, s 44.
40. Op cit, *Arméreglemente Taktik 2013*, se not 5, s 49.
41. Op cit, Condell, Bruce, se not 18, s 88.
42. Op cit, *Arméreglemente Taktik 2013*, se not 5, s 53.
43. Op cit, Palmgren, Anders, se not 38, s 4.
44. Ibid, s 22.